

TÜRK DİLİ

AYLIK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ * Cilt XVII, Sayı 193, 1 Ekim 1967

MORALİZADE VASSAF KADRİ VE TİYATRO

METİN AND

1908'de hürriyetin ilânıyla yığınla oyun yazarı türedi. Bu yazarların çoğunluk ele aldığı konu aşağı yukarı birdi: İstibdadın kötülükleri ve Meşrutiyet'in ilânıyla kurtuluş kapısının açılıp her şeyin düzelmesi. Nitekim bir yazar makalesinde bu oyunlarda olaylar dizisinin hep bir örnek üzerine kurulduğunu şöyle belirtiyor: "Meselâ bu eserlerin hangisi olsa her halde ilk perdesi devri istibdattan başlardı. Bilfarz bir ailenin bir hafıye yüzünden mahv ve perişan olması bu perdeye bir zemin olur, ikinci perde istintak ve muhakematı, üçüncü perde zindanda işkenceyi, dördüncü perde inkılâp hazırlıklarını gösterir. Beşinci perde hürriyet nümâyişleriyle hitam bulurdu."¹

İşte Morahzade Vassaf Kadri de bu yazarlardan biriydi. Yazdığı dört oyundan üçü istibdadın kötülükleri konusunu işliyor. Oyunlarında belli bir yön, bir çatışma, düzenli bir olaylar dizisi ve tutarlılık olmamasına karşın çağına göre duru bir dil kullanmış, yer yer başarılı söyleşmeler kurabilmiştir. İşte bu yazıda kısaca Morahzade Vassaf Kadri'nin bu dört oyununu görelim.

Morahzade Vassaf Kadri'nin ilk yazdığı oyunlardan biri *Mukaddime-i İnkılâp*'tır.² Oyun Arnavutluk eşrafından ve topçu subaylığından emekli Halil Bey'in Kalamış kıyısındaki evinde başlar. Halil Bey, Jön Türklerin çalışmalarını destekleyen bir yurtseverdir. Kardeşinin oğlu yüzbaşı Cemal gelir ve Halil Bey'in kızı Bahtiyar Hanım'ın nişanlısı Şahin Bey'in üzerinde yasak kağıtlarla tutuklanmış olduğunu haber verir. Ayrıca Halil Bey'in oğlu Behlül Bey'den de haber yoktur. Halil Bey'in çok yakın arkadaşı ve hükümetin sıkı göz altında bulundurduğu Hüseyin Bey de gelerek evin kuşatıldığını bildirir. Evdeki silâhları ve gizli kağıtları saklamak gerekmektedir. Bu sırada kıyıya bir sandal yanaşır, içinden Behlül çıkar. Behlül polislerin elinden dar kurtulmuştur. Onları ele verenin bir yakınları olmasından kuşkulanırlar. Nitekim bu alçak, ailenin yakınlarından ve Behlül'un okul arkadaşı Fazlı Bey'den başkası değildir. Halil Bey'in kızı Bahtiyar Hanım da bundan kuşkulunarak hançerle Fazlı Bey'i yaralar. Birden içeriye polisler girer, Cemal ile Behlül'ü götürmeye gelmişlerdir. Hüseyin Bey, Bahtiyar Hanım'ın elinden kanlı hançeri alarak suçu kendisi yüklenir. Behlül, Cemal ve Hüseyin beyler vedalaşıp polise teslim olurlar.

İkinci perde üç buçuk yıl sonra Halil Bey'in kardeşi Hüsrev Bey'in Arnavutluk'taki evinde geçer. Halil Bey uyurken düşünde Behlül, Hüseyin,

¹ Cevdet Maşuk, "Piyeslerde Üslûp", *Musavver Hale*, sayı 2, ocak 1325.

² Millî ve siyasi bir dramdır. 2 perde, 1 tablo. İstanbul 1325, İkbâl Kütüphanesi.

Cemal ve Şahin beyleri zindanda zincirler içinde gürür. Uyandığı zaman dışarda asker toplanmış, mızıkâ çalınmaktadır. İstanbul'dan haber gelmiş, artık istibdada karşı saldırı başlayacaktır ve bir hafta içinde sonuç alınması beklenmektedir. Arnavutlar and içerler. Silâh kuşanmış Bahtiyar Hamım da bu savaşa katılacaktır.

Yazarın ünlü eşkiya Çakıcı Efe üzerine *Çakıcı'nın İlk Kurşunu yahut Cellâd-ı Nagehani*³ adlı oyununda ilk perde Ödemiş'te jandarma yüzbaşısı Seyfullah Efendi'yle kardeşi teğmen Mahmut Bey'in evinde başlar. İki kardeş uyumaktadırlar. Seyfullah Bey'in on dört yaşlarındaki kızı gelip babasıyla amcasını uyandırır. Çakıcı bir köyü yakmıştır, jandarmalar gelmiş, Çakıcı'yı kovalayacaklardır. Yüzbaşı henüz buraya geleli on gün olmasına karşın işi azıtan Çakıcı kendisini bir çarpışmada yaralamıştır ve yaraları daha iyileşmeden şimdi gene Çakıcı'nın ardına düşecektir. Feride'nin yanında jandarma Memiş Ağa ile hizmetçi Nadire'yi bırakarak eşkiyanın ardına düşerler. Feride, babasıyla amcası gittikten sonra yatağa uzanıp uyumaya başlar. İçerdeki odada ise hasta annesi yatmaktadır. Apansız içeriye Çakıcı ve adamları girer. Çakıcı babasının hükümet konağında öldürülüşünün sürekli öcünü almak için bunları yaptığını söyler. Feride'yi uyandırır. Feride yaşına göre haydutlarla gözü pek, yiğitçe konuşur. Gürültüyü duyan annesi koşar, kızına sarılır. Haydutlar zorla Feride'yi annesinden ayırırlar, anne ölür. Haydutlar Feride'yi sırtlayıp götürürler. Geriye dönen Seyfullah Efendi ile Mahmut Bey bu acı gerçeğe karşı karşıya kalırlar.

İkinci perde Çakıcı'nın karanlık, gizli mağarasında bir buçuk yıl sonra geçer. Feride'nin Çakıcı'dan bir çocuğı olmuştur. Feride güneş yüzü görmemekten ve üzüntüden hasta olmuştur. Haydutlar Hayri Bey adında bir doktoru Feride'ye bakması için gözleri bağlı olarak zorla mağaraya getirirler. Feride'nin çocuğuna gene zorla kaçırılıp getirilen Ebe Rukiye bakmaktadır. Doktor ile Feride kaçmaya karar verirler. Doktor nöbetçiyi suyuna zehir koyarak öldürür, çocuğı da alarak mağaradan çıkarlar.

Üçüncü perde gene Seyfullah Efendi'nin evinde geçer. Ev halkı Feride'den bir haber alamamanın üzüntüsü içindedir. Evde geri kafalı Aşçı Nine, Feride'nin geri gelmesi için büyü yapmakta, hizmetçi Nadire de onu seyretmektedir. Derken içeriye Çakıcı ve adamları girer. Kaçan Feride'yi sorarlar. Çakıcı, Mahmut Bey'le Seyfullah Efendi'yi öldürür. Onlar gittikten sonra Feride ile Doktor Hayri gelirler. Feride'nin yuvasına dönmüş olmasının sevinci çok sürmez, önce babasıyla amcasının yerde kanlı ölüsünü görür, sonra daha önce annesinin ölmüş olduğunu öğrenir, çılgına döner

Dördüncü ve son perdede aradan dokuz ay geçmiştir. Açıklık bir yerde teğmen Eşref komutasında sekiz kişilik bir kuvvet Çakıcı ve adamlarını

³ Fecayi-i harikulâdeyi musavvir millî piyestir. 4 perde 3 tablo. İstanbul 1325, Matbaa-i Cihan.

kıstırmayı tasarlarlar. Aralarında gönüllü olarak katılmış Doktor Hayri de vardır. Doktor Hayri ne olursa olsun Çakıcı'yı yakalamayı aklına koymuştur. Sonunda Çakıcı'nın izini bulurlar ve baskın yapmak üzere oradan ayrılırlar. Onların ayrıldığı yere gene Çakıcı'yı yakalamak üzere yola çıkmış Yaşar Bey komutasında bir Arnavut takımı gelir. Çakıcı ve adamları artık kaçırmaktadırlar. İçlerinden Uzun Ahmet ağır yaralanır. Çakıcı artık adamlarının gözünden düşmüştür. Hepsini onu bırakıp kaçarlar. Çakıcı yaralı adamıyla çalıkların arkasındaki gizli bir mağaraya gelir. Çakıcı, yaralıya su bulamayınca onu çekip vurur. Yalnız kahnca da öldürdüklerinin görüntüleriyle tedirgin olur. Tam bu sırada mağaraya Arnavut Âdem ile gelen Doktor Hayri, Çakıcı'yı öldürür.

Moralhazade Vassaf Kadri'nin üçüncü oyunu *Yıldız Faciaları*'dır.⁴ Oyunun ilk perdesi Yıldız Sarayında bir odada geçer. Mabeyinci İzzet Paşa⁵ ile adamlarından Beşir, Jön Türkler üzerine konuşurlar. Beşir Bey ne kadar işkence yaparsa yapsın Jön Türkleri söyletemediğinden yakınıdır. Bir de İzzet Paşa deneyecektir. Bu sırada Abdülhamit'in ünlü hafiyelerinden Fehim Paşa⁶ gelir. İzzet Paşa kendisini jurnal ettiği kuşkusuyla Fehim Paşa'dan çekinir. İkisi de birbirlerinin ayağını kaydırmaya uğraşmaktadır. İzzet Paşa birtakım şüpheli Suriyelilerle ilişkili görülmüştür. Fehim Paşa bu kuşkuğu İzzet Paşa'nın içine saldıktan sonra gider. İzzet Paşa duvarlara yaftalar yapıştırmaktan sanık olarak yakalanmış iki Jön Türkü odasına çağırır. Kanlar içinde Ali Rahim ve Ömer Fuat adlarındaki Jön Türkler getirilir. İkisi de bitkin olmalarına karşın, Paşa'ya ve Beşir Bey'e çok sert cevaplar verirler. Ölesiye dövülmelerine karşın ağızlarından laf alınamayınca artık ölüme gidecekleri anlaşılır.

İkinci perde sular içinde karanlık bir zindanda geçer. Burada siyasî suçlulardan Şeyh Sait Efendi Nurettin, topçu Nedim Bey, Avukat Lâtif Bey ve başkaları üç aydır ölümü beklemektedirler. Ertesi günü Marmara denizine atılacaklardır. Ölüm onlar için artık bir kurtuluş olacaktır. Ali Rahim ile Ömer Fuat da aynı zindana getirilir, tutuklular birbirleriyle tanışır. Ali Rahim düşünce dört ve yedi yaşlarındaki çocuklarının açlıktan öldüklerini, karısının da bayıldığı görür. Yıldız Sarayının silâhşorları gelir, hepsini götürceklerdir, ölüme gitmeden birbirleriyle vedalaşırlar.

⁴ Serair-i müthişe-i maziye musavvir milli ve siyasî bir piyestir. 4 perde 2 tablo. İstanbul 1327, Suhulet Kütüphanesi.

⁵ Arap İzzet ya da Şamlı İzzet denilen mabeyn ikinci kâtibi İzzet Hulu Paşa olacak. Meşrutiyet'te Arap İzzet üzerine bir perdelik bir güldürü yazılmıştır. Selânik tiyatro oyuncularından Mehmet Tefvik'in yazdığı *Tut, tut kaçıyor* (1324) adlı bu oyun Arap İzzet'in Meşrutiyet'in ilânıyla İngiliz sancaklı bir gemiyle Avrupa'ya kaçışını anlatır.

⁶ Abdülhamit'in kölesi ve çağın ünlü hafiyelerinden olan Fehim Paşa üzerine Meşrutiyet'in ilânından sonra pek çok oyun yazılmıştır, bu oyunların bazılarının başlığı bile Fehim Paşa adını taşımaktadır.

Üçüncü perde Abdülhamit'in Yıldız Sarayında, duvarları saklı bölmeler, aynalarla donatılmış gizli odasında geçer. Burada Abdülhamit'in sürekli kuruntular, çevresindekilerin getirdiği jurnaller, çevirdikleri fırıldaklar, dolantılarla gitgide kuşkular içinde bunaldığına tanık oluruz. Cariyeler, gözden düşürmek için durmadan birbirlerine kara sürmekte, gelen jurnallerde Mesudiye zırhlısının bacasından duman çıktığı, bazı subayların aralarında konuştukları için ayaklanma olacağı haberi, bir suikastın sanıkları Şeyh Sait ve arkadaşlarıyla, duvarlara yasak yaftalar yapıştırmaktan sanık Ali Rahim ve Ömer Fuat'ın ölüm emirleri, sultanın gözdesi olmak için cariyelerin birbirlerini suçlamaları, çevirdikleri dolaplar birbirini kovalar; Abdülhamit'in bu sürekli kuşku yaratma dünyası içinde tedirginliğini görürüz.

Dördüncü ve son perde gene Yıldız Sarayında harem kadınlarının saray tiyatrosuna gitmek üzere giyinip süslenip gezindikleri salonu gösterir. Cariyeler arasında hep fırıldaklar dönmektedir. Bunlar olurken Haliç'te bir gemide Şeyh Sait ve arkadaşlarıyla Ali Rahim ve Ömer Fuat'ın ayaklarına güllerle bağlanıp suya atılmaktadırlar. Ali Rahim ölüme giderken kendisini suya atandan evdeki aç iki çocuğuna ekmek götürmesini yalvarırsa da kimse kulak asmaz, o da öcünün Abdülhamit'ten çıkması dileğiyle suya atılır. Bu oyunun baş kişisi Yıldız Sarayıdır.

Yazarın son oyunu *Sultan Murad*,⁷ Sultan Murad'ın Çırağan Sarayında tutuklu kaldığı yıllardaki yaşayışını, Ali Suavi'nin Çırağan Sarayını başışını ve Sultan Murad'ın ölümünü ele alır. Birinci perdede Çırağan Sarayında Sultan Murad'ın odasında cariyeler durumlarından yakınrlar, efendilerinin mutsuzluğuna üzülrler. Sultan Murad da yaşamaktan bıkmıştır, ancak çocukları için dünyaya bağlıdır. Sultan Murad kendi yüzünden çevresinin de zarar görmesinden üzgündür. Cariyeler ertesi günü bir şeyler olacağını sezinlemektedirler. Bu arada Musahip Ağa cariyeleri sorguya çeker, bunların içinden biri Avrupa'ya mektup göndermiştir. Sorgu sırasında bu cariyelerden gözü pek Dilberfer, Musahip'in ağzının payını verir. Sultan Murad'ı görmeye gelen Ali Suavi'nin adamlarından Settar Bey, Sultan'a, ertesi günü kendisini kurtarmak için yapılacak baskını anlatır. Sultan Murad kendisi için kan dökülmesine razı değildir. Çocukları için ya-

⁷ Millî ve cinaî bir vak'a-yi dilsuzu musavver piyestir. 3 perde 2 tablo, İstanbul 1327, İkbâl Kütüphanesi. *Sultan Murad*, Prens Sabahattin'in önyak olmasıyla bir tiyatro topluluğunca Fransızca olarak 1909 yılının mayıs ayında oynanacakken sıkıyönetimin konmasıyla bir ay sonraya bırakılmış, sonra da oynandığı duyulmamıştır. Rol dağıtımı şöyleydi: Sultan Murad Han (M. A. Flerry), Dilberfer, cariyeye (Mlle E. Cendereci), Ruhsar Hanım, cariyeye (Mlle S. Simonides), Duyman Hanım, cariyeye (Mlle M. Lemaire), Amber Ağa, harem ağası (J. Hoca-Nicolas), Settar Bey, Jön Türk (N. Dubigny), Musahib, harem ağası, Sultan Hamid'in sırdaşlarından (M. Cocciffi), Halil, inzibat görevlisi (M. N. Duport), Aziz, inzibat görevlisi (M. P. Darkiewski), Ali Suavi, komita başı (M. C. Fleuri), Hasan Ağa, Ali Suavi'nin katili, jandarma subayı (M. J. Selta) Askerler, harem ağaları, cariyeler, halk.

şamak istediğini söyler. Dilberfer durumlarının düzelmesi için Tanrı'ya yakarır.

İkinci perdede sarayın avlusunda 3 jandarmanın nöbet tutmaktadır. Postacı saraya uğramadığı için köylerinden mektup alamamaktan, kimseyle görüşemediklerinden dertleşirler. Niçin, kimin için nöbet beklediklerini de bilmemektedirler. Anadolu halkı türlü haksızlık, baskı ve yokluktan sıkıntı çekerken saraylıların bu işlerle uğraşmalarını eleştirirler. Bu sırada gürültü kopar, Ali Suavi'nin adamları sarayı basarlar, yerler yaralılarla dolar. Çarpışmada Ali Suavi'nin adamları yenik düşerler, Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa, Ali Suavi'yi öldürür. Cariyeler çılgına dönmüş, efendileri Sultan Murad'ı aramaktadırlar. Dilberfer askerinin yurdu koruyacak yerde kardeş kanı dökmesine üzülür. Sultan Murad, Dilberfer'i yatıştırmaya uğraşır, her şeye karşın askeri savunur.

Son perdede Sultan Murad ağır hastadır. Cariyeler, kalfalar Sultan'ın başında ağlaşmaktadırlar, onun iyi olması uğruna kendi canlarını vermeye hazır olduklarını söylerler. Tanrı'dan onu ulusuna bağışlamasını dilerler. Sultan Murad yatağında yaptığı uzun bir konuşmada, ulusuna sevgisini söyledikten sonra can verir. Cariyelerden Ruhsar, diz çöküp duygularını dile getirir, bu insanlık tarihine sürülmüş bir kara lekedir.